

STANDARTLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMO SIFATIDA TATBIQ ETILISHI

Shernazarova Dilnoza Shuxrat qizi

Rashidova Gulasalxon Nodirovna

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada standartlar va standartlashtirish. Yangilangan hayotning turli sohalarida standartning salohiyati jamiyat, davlat, ayniqsa, ekologik geologik sohalarda alohida o'rin egallaydi. Xorij adabiyotlarni tahlil qilish natijasida standartlarning turli jihatlari yoritilgan funksional maqsad, teleologik, natija ta'sirchan va boshqalar, ularning roli va o'rni hisobga olgan holda zamonaviy jamiyat standartlashtirishning tarixiy shakllanishi va uni fanga aylanishi. Fan va texnikadagi o'zgarishlarning tub zamirida standartlashtirish turgani asoslar sifatida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Standartlashtirish, standart, standartlashtirish maqsadi, retrospektivi, standartlashtirish funksiyalari, standartlashtirish tamoyillari, xalqaro standartlashtirish, xalqaro tashkilotlar.

Implementation of standardization as an urgent problem

Shernazarova Dilnoza Shuxrat qizi

Rashidova Gulasalxon Nodirovna

Bukhara Institute of Engineering and Technology

Abstract: In this article standards and standardization. The potential of the standard in various spheres of renewed life occupies a special place in society, the state, especially in ecological and geological spheres. As a result of the analysis of foreign literature, various aspects of standards are highlighted, including the functional purpose, teleological, impactful result, etc., the historical formation of standardization in modern society and its transformation into a science, taking into account their role

and place. It is highlighted that standardization is at the root of changes in science and technology.

Keywords: Standardization, standard, purpose of standardization, retrospective, functions of standardization, principles of standardization, international standardization, international organizations.

Kirish

Insoniyat mavjudligining hozirgi bosqichida tarix jarayonida olingan bilimlarni saqlash va ulardan foydalanish muammosi dolzarbdir. Hozirgi globallashuv, integratsiya, mintaqaviy kabi jarayonlar o‘zaro bog‘lanish, birlashishga yordam beruvchi iqtisod, madaniyat, fan, siyosat kabi tuzilmalarning asosi standartlashtirish turibdi. Shunga asoslanib, xalqaro munosabatlarga yanada shiddat bilan rivojlanib bormoqda. Jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida ekologik standartlar talablardan biriga aylanmoqda. Tobora ko‘proq himoya sohasidagi munosabatlarni tartibga solish vositasi sifatida qaralmoqda. Tabiat va tabiiy resurslardan foydalanish. Ushbu tendensiya sanoatning atrof-muhitga ta‘sirining kuchayishi va foydali qazilmalarning kamayishi haqida ogohlantirib, foydalanish sohasidagi standartlarni talab qiladi. Yuqoridagilarning barchasi potensialni amalga oshiradi. Jamiyatning turli sohalarida standart va davlat, ayniqsa atrof-muhit sohasini tushunish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Shu sababli standartni tushunish hech bo‘lmaganda birlikka intilish. Bu birlik obyektiv va tizimli munosabat alohida qismlarning bir-biri bilan uyg‘un bo‘lishini talab qiladi. Muvozanatli va mutanosib, har birini to‘ldiradi. Ontologik ma‘noda standartlar fan, texnika va umumlashtirilgan natijalarga asoslanadi amaliy tajriba va erishishga qaratilgan jamiyat uchun optimal foyda hisoblanadi. Etimologik ma‘noda "standart" atamasi namunani anglatadi. Hajmi, shakli, sifati bo‘yicha hodisalar, shuningdek, tegishli ma‘lumotlarni o‘z ichiga olgan hujjatdir [1]. Ya‘ni, standart (ingliz standartion - me‘yor) standart, namuna sifatida qaraladi va asos qilib olingan. Bu esa biro-bir model u bilan boshqa obyektlar yoki xususiyatlarni tekshirish uchun xizmat qiladi[2]. Standart bu normativ hujjat hisoblanadi va vakolatli organ

tomonidan tasdiqlanadi. Qoidalarni, xususiyatlarni yoki umumiylikni belgilaydi. Ushbu hujjatning maqsadi ma'lum bir sohada eng yaxshi buyurtma darajasiga erishishdir [3]. Standartlar moddiy buyumlar (mahsulotlar, moddalar namunalari) uchun ham, turli sohalardagi normalar, qoidalar va talablar uchun ham ishlab chiqilgan. "Standart" tushunchasini belgilab beruvchi, qonun chiqaruvchi, tashkil etuvchi va amal qiladigan faoliyat standartlashtirilgan me'yorlar mavjuddir, qoidalar, ishlar, mahsulotlar, xizmatlar va boshqalar standartlashtirishning ulkan iqtisodiy, ijtimoiy va ilmiy mazmunidir. Odatda standartlashtirish ko'plab teleologik dominantlarga ega: u xavfsizlikni ta'minlaydi, atrof-muhit uchun mahsulotlar, ishlar, xizmatlar, fuqarolarning hayoti, sog'lig'i va mulki; texnik va ma'lumotlarning mosligi, shuningdek, mahsulotlarning o'zaro almashinishi; o'lchovlarning bir xilligi: resurslarni tejash, energiya samaradorligini oshirish va mahsulotlarning energiya va material sarfini kamaytirish, ishlar va xizmatlar; tabiiy va texnogen ofatlar va boshqa favqulodda vaziyatlar xavfini hisobga olgan holda tadbirkorlik subyektlarining xavfsizligini o'z ichiga oladi.

A.P.Batalova so'zlariga ko'ra, standartlashtirish - mahsulot sifatini ta'minlashning me'yoriy usuli, bu qoidalarni belgilash va qo'llash jarayonidir. Manfaat uchun bu sohani tartibga solish va barcha manfaatdor tomonlar ishtirokida, xususan, umumiy maksimalga erishish uchun funksional sharoitlarga rioya qilgan holda tejash va xavfsizlik talablaridir [4, 5].

Agar siz tarixiy retrospektivni o'rgansangiz, unda shuni ta'kidlash mumkinki, ba'zi xalqlar ko'p asrlar oldin standartlashtirilgan mahsulotlardan foydalanishni boshlagan. Hatto qadimgi Misrda ham qurilish vaqtida doimiy, "standart" o'lchamdagi g'ishtlardan foydalanilgan; bir vaqtning o'zida g'isht hajmini nazorat qilish bilan maxsus mansabdor shaxslar shug'ullangan. Qadimgi yunon me'morchiligining ajoyib yodgorliklari mashhur ibodatxonalar aynan "standart" qismlardan yig'ilgan. Qadimgi rimliklar suv o'tkazgichlarini (suv quvurlari) qurishda standartlashtirish tamoyillaridan foydalanganlar - ularning quvurlari bir xil va doimiy o'lchamda bo'lgan. O'rta asrlarda hunarmandchilik va ommaviy ishlab chiqarish rivojlanishi bilan standartlashtirish

usullari tobora ko'proq qo'llanila boshlandi. Shunday qilib, to'qimachilik sanoatida qo'llaniladigan xom ashyolarga, mato kengligining bir xil o'lchamlari, uning asosidagi iplar soni, yagona talablar o'rnatildi. 1785 yilda Fransuz muhandisi Leblan tomonidan 50 dona qurol yaratilgan, ularning har biri muhim sifati ko'rsatkichlari bilan ajralib turardi. XIX asrning ikkinchi yarmida deyarli barcha sanoat korxonalarida standartlashtirish ishlari olib borildi. Ishlab chiqarilgan mahsulotlarni zavodda standartlashtirish tufayli ratsionalizatsiya qilish mumkin bo'ldi. Standartlashtirish rivojlandi, birinchi navbatda alohida firmalar ichida, individual korxonalar. Biroq, keyinchalik, ijtimoiy mehnat taqsimotining rivojlanishi va xalqaro savdoning o'sishi bilan milliy va xalqaro standartlashtirish tobora ko'proq ahamiyat kasb eta boshladi. 1891 yilda Angliyada, keyin esa boshqa mamlakatlarda standart (dyum o'lchamlari bilan) joriy etildi, keyinchalik u ko'pchilik mamlakatlarda metrlik ip bilan almashtirildi. 1846 yilda Germaniya vagonlar uchun yo'l o'lchagich va ulash moslamalarini birlashtirdi; 1869 yilda u yerda birinchi marta standart profillarining o'lchamlarini o'z ichiga olgan qo'llanma nashr etildi. 1870 yilda bir qator Yevropa mamlakatlarida standart o'lchamlari o'rnatildi. Bu milliy va xalqaro natijalarning birinchi natijalari ishlab chiqaruvchi kuchlarni rivojlantirish uchun standartlashtirish katta amaliy ahamiyatga ega edi [6]. O'lchov birliklarini o'rnatish jarayoniga e'tibor qaratish lozim: masalan, "tirsak" Genrix I tayog'ining uzunligiga to'g'ri keldi; Ko'pgina mamlakatlarda keng qo'llaniladigan uzunlik birligi "oyoq" Buyuk Karl oyoqlarining uzunligiga to'g'ri keldi. Biroq, yanada oqilona o'lchov birliklarini qidirish doimiy ravishda davom etdi. Shunday qilib, allaqachon 1790 yilda Fransiyada birga teng uzunlik birligi "metr" yaratildi. Xalqaro metrik konvensiyada ishtirok etish 1875 yilda Parijda uzunlik o'lchov birligi sifatida "metrni" qabul qilishga rozi bo'ldi [7]. Metrik konvensiya va Xalqaro vazn va o'lchovlar byurosining tashkil etilishi ilmiy-texnika taraqqiyoti yo'lidagi muhim bosqich bo'ldi. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida texnika, sanoat va ishlab chiqarishni konsentratsiyalashda katta yutuqlarga erishildi. Shu munosabat bilan, eng rivojlangan mamlakatlarda tashkillashtirilgan milliy standartlashtirishga intilish mavjud edi. Bu ko'pchilikda holatlar milliy

standartlar tashkilotlarini yaratish bilan yakunlandi. Shunday qilib, 1901 yilda Buyuk Britaniyada Standartlar qo'mitasi tuzildi, uning asosiy vazifasi xomashyo, sanoat mahsulotlari va harbiy texnika uchun standartlarni ishlab chiqish va joriy etish orqali Britaniya imperiyasining iqtisodiy qudratini mustahkamlashga yordam berish edi. Shu borada, birinchi jahon urushi paytida bir nechta milliy standartlar tashkilotlari tashkil etilganligi ajablanarli emas, masalan, Gollandiya (1916), Germaniya (1917), Fransiya, Shvetsariya va AQSh (1918). Monopoliya kapitalizmining rivojlanishi bilan standartlashtirish xalqaro miqyosda ham rivojlana boshladi. Xalqaro savdoning doimiy ravishda kengayishi va fan va texnika sohasida yaqinroq hamkorlik qilish zarurati Xalqaro standartlashtirish assotsiatsiyasining tashkil etilishiga olib keldi. 1943 yil Birlashgan Millatlar Tashkilotining institutsionalizatsiya jarayonining bir qismi sifatida London va Nyu-Yorkdagi ofislari bilan standartlashtirish bo'yicha muvofiqlashtirish qo'mitasi tashkil etildi. 1946 yilda Xalqaro standartlashtirish tashkiloti (Xalqaro Standartlashtirish tashkiloti, ISO), 33 ta davlatni o'z ichiga olgan. Hozirgi vaqtda ISO eng yirik xalqaro texnik tashkilotlardan biri hisoblanadi (uning a'zolari 164 davlatdir) [8].

Standartlashtirish turli darajalarda amalga oshiriladi:

- xalqaro standartlashtirish, unda ishtirok etish barcha davlatlarning ixtisoslashgan organlari uchun ochiqdir.

- milliy standartlarni yaratish yoki ko'rib chiqish;

- mintaqalararo standartlashtirish, unda ishtirok etishi jahonning faqat bir geografik yoki iqtisodiy rayoni davlatlarining tegishli organlari uchun ochiqdir;

- milliy standartlashtirish - bu bir davlat doirasidagi standartlashtirish;

- tashkilotlarning standartlari, sanoat standartlari, korxonalar standartlari, jamiyatlar standartlari va boshqalar.

Boshqa fanlar kabi standartlashtirish faoliyati muayyan qoidalarga - tamoyillarga asoslanadi. Standartlashtirish tamoyillari standartlarni ishlab chiqish jarayonining asosiy qonuniyatlarini aks ettiradi, uning milliy iqtisodiyotni boshqarishda zarurligini asoslaydi, samarali joriy etish shartlari va rivojlanish tendensiyalarini belgilaydi [9].

Shu bilan birga, standartlashtirishning xalqaro jihatini, shuningdek, uning funksional va dinamik xususiyatlarini aks ettiruvchi tamoyillarni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. xalqaro standartni asos sifatida qo'llash, milliy standartni ishlab chiqish; mustahkamlik standartlashtirish;

2. standartlashtirish samaradorligi;

3. uyg'unlashtirish prinsipi.

Standartlashtirish funksiyalariga quyidagilar kiradi. Boshqa fanlarning vazifalari bilan mos keladi, lekin ularning bu yerda mohiyati boshqa tomondan ko'rinadi:

- buyurtma berish funksiyasi - obyektlarning asossiz xilma-xilligini bartaraf etish, soddalashtirish va cheklash bilan bog'liq;

- himoya (ijtimoiy) funksiya - mahsulot (xizmatlar) iste'molchisining xavfsizligini ta'minlash;

- ishlab chiqaruvchilar va davlat, tabiatni sivilizatsiyaning texnogen ta'siridan himoya qilish, hayvonlarni himoya qilish uchun insoniyatning sa'y-harakatlarini birlashtiradi.

- resurslarni tejash funksiyasi - tufayli cheklangan material, energiya, mehnat va tabiiy resurslar;

- me'yor yaratish funksiyasi - me'yor va talablarni shakllantirishda namoyon bo'ladi (qoidalar, parametr qiymatlari, bajarish shartlari) va hokazo.

Standartlashtirishning maqsadlari - ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanish, integratsiyani rag'batlantirish, hayot sifatini yaxshilash, taqdim etilayotgan mahsulot va xizmatlar sifatini oshirish va boshqalar. Standartlashtirishning asosiy vazifalari ishlab chiqaruvchilar, ishlab chiqaruvchilar, sotuvchilar va iste'molchilar (mijozlar) o'rtasida o'zaro tushunishni ta'minlashdan iborat; tashkil etish nomenklatura va sifat uchun optimal talablar mahsulot iste'molchi va davlat manfaatlarini ko'zlab, shu jumladan uning atrof-muhit, hayot, sog'liq va mulk uchun xavfsizligini ta'minlash; muvofiqlik talablarini belgilash (konstruktiv, elektr, elektromagnit, axborot, dasturiy ta'minot va boshqalar), shuningdek, mahsulotlarning o'zaro almashtirilishi; nazorat (sinov, tahlil,

o'lchovlar), sertifikatlashtirish va mahsulot sifatini baholashni normativ-texnik ta'minlash; texnik-iqtisodiy axborotni tasniflash va kodlash tizimlarini yaratish va yuritish; davlatlararo va davlat ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy- texnikaviy dasturlar (loyihalar) hamda infratuzilmani normativ-huquqiy jihatdan ta'minlash komplekslar (transport, aloqa, mudofaa, xavfsizlik) [10]. Atrof-muhit, ekologik nazorat, xavfsizlik aholi va boshqalar); ratsionalligini ta'minlash resurslardan foydalanish va boshqalar.

Standartlashtirish faktikdir (jamiyatning ayrim tarixiy xususiyatlari va qoidalarini aks ettiruvchi, masalan, kuniga uch mahal ovqatlanish kerakligi umumiy qabul qilinadi: ertalab nonushta, tushdan keyin tushlik va kechqurun kechki ovqat. Demak maqsadli faoliyat va har doim shaklda tuzilgan va aniq belgilangan hajm va muddatga ega bo'lgan normativ hujjatlarni chiqarish bilan yakunlanadi.

Xulosa

Iqtisodiyotning tobora rivojlanib borish sharoitida xalqaro standartlashtirish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Garchi xalqaro standartlar hamma uchun majburiy maqomga ega bo'lmasa va dunyoning istalgan davlati ularni qo'llash yoki qo'llamaslik huquqiga ega bo'lsa-da, mahsulotlarni eksport qilish ko'p jihatdan mahsulotni standartlashtirish darajasiga bog'liq. Tovar ishlab chiqaruvchilar yuqori raqobatbardoshlikni ta'minlashga intilib, o'z faoliyatida xalqaro tashkilotlar standartlaridan foydalanadilar. Bu esa mahsulot sifatini yaxshilashga sezilarli hissa qo'shadi.

Foydalanigan adabiyotlar

1. Baxtiyorovna, D. M. (2022). Food safety management. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 8, 64-67.

2. Bakhtiyarovna, D. M., Shakhidovich, S. S., Khalilovich, M. K., Mukimovna, A. Z., & Karimovna, Y. N. (2020). Investigation Of TheEffect Of Plant Extracts On The Rheological Properties Of Wheat Dough. *The American Journal of Agriculture and BiomedicalEngineering*, 2(09), 41-47.

3. Glushenkova, A. I., Sagdullaev, S. S., & Davlyatova, M. B. (2017, September). Oil cake of sesamiumAcad. In *S. YU. Yunusov institute of the chemistry of plant Substances AS RUz «12 th International Symposium on the Chemistry of Natural Compounds* (p. 202).

4. Davlyatova, M. B., Shernazarova, D. S., & Rashidova, G. N. (2022). Studying the effect of plant extracts on the rheological properties of wheat flour. *Science and Education*, 3(12), 398-405.

5. Bahtiyarovna, D. M., Shakh Saidovich, S. S., Khalilovich, M. K., Mukimovna, A. Z., & Karimovna, Y. N. (2020). Nutritional And Biological Value Of National Breads With The Use Of Vegetable Extracts. *The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering*, 2(09), 85-96.

6. Давлятова, М. Б., & Рашидова, Г. Н. ПОЛУЧЕНИЕ ЦЕЛЕБНЫХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ХЛЕБОБУЛОЧНЫХ ИЗДЕЛИЙ С ДОБАВКАМИ ПО СТАНДАРТУ.

7. Davlyatova, M., & Rashidova, G. (2022). OBTAINING HEALING NATIONAL BAKERY PRODUCTS WITH ADDITIVES ACCORDING TO THE STANDARD. *Science and Innovation*, 1(5), 135-149.

8. Glushenkova, A. I., Sagdullaev, S. S., & Davlyatova, M. B. (2017, September). Oil cake of sesamium Acad. In S. YU. Yunusov institute of the chemistry of plant Substances AS RUz «12 th International Symposium on the Chemistry of Natural Compounds (p. 202).

9. Bakhtiyorovna, D. M., Shukhratovna, S. D., & Nodirovna, R. G. (2023). Quality of Service and its Provision, Definition and Principles of SLA. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, 2(5), 650-653.

10. Davlyatova, M. B., Shernazarova, D. S., & Rashidova, G. N. (2022). Studying the effect of plant extracts on the rheological properties of wheat flour. *Science and Education*, 3(12), 398-405.

11. Davlyatova, M., & Rashidova, G. (2022). ПОЛУЧЕНИЕ ЦЕЛЕБНЫХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ХЛЕБОБУЛОЧНЫХ ИЗДЕЛИЙ С ДОБАВКАМИ ПО СТАНДАРТУ. *Science and innovation*, 1(A5), 135-149.

12. Sagdullaev, S. S., Inoyatova, F. I., Glushenkova, A. I., & Davlyatova, M. B. (2017, September). Lipids of zizyphusjuba fruits Acad. In S. YU. Yunusov institute of the chemistry of plant Substances AS RUz «12 th International Symposium on the Chemistry of Natural Compounds.

13. Tosheva, G. D., & Toirov, B. B. (2020). INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR TA'LIM TARAQQIYOTINING ASOSIY KUCHI VA TUTGAN O'RNI. *Science and Education*, 1(8), 222-228.

Tosheva, G. D. (2023). Ta'limda innovatsion metodlarning sifatli ta'limdagi tutgan o'rni. *Science and Education*, 4(1), 633-638.

Tosheva, G. D. (2023). Asboblarning o'lchashsharoitlarida noaniqligini aniqlashdagitahlillar. *Science and Education*, 4(1), 318-325.

Tosheva, G. D. (2019). Shaping Future Specialists Via Using Interactive Methods in Special Subject Practical Course. *Eastern European Scientific Journal*, (1).

Akhmetzhanov, M. M., Tojiev, M., & Tosheva, G. (2019). Pedagogical technologies and pedagogical skills. *Tashkent: "Navroz" publishing house*, 407.

Nurillayevna, T. Z., Barotovich, O. S., Djurayevna, T. G., Muxiddinovna, T. N., & Abduformonovna, A. F. (2021). Research of Foot Sizes of Younger School Children for the Purpose of Identification of Static Deformations. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 4723-4741.

Djuraevna, T. G. (2020). DIDACTIC MEANS OF CARRYING OUT SPECIAL DISCIPLINES BASED ON INTERACTIVE METHODS IN FUTURE SPECIALISTS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 8(12).

Anvarovich, A. A., Djurayevna, T. G., & Gulomovna, M. M. THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF USING THE VISUAL-COGNITIVE APPROACH IN HIGHER EDUCATION.

Тошева, Г. Д., & Расулова, С. С. (2016). Математические модели расчета основных конструктивных параметров деталей одежды на базе антропометрических измерений фигур. *Наука, техника и образование*, (2 (20)), 65-67.

Тошева, Г. Д., & Маджидова, М. Х. К. (2016). Техническое размножение лекал деталей одежды. *Наука, техника и образование*, (2 (20)), 76-79.

Тошева, Г. Д., & Маджидова, М. Х. К. (2016). Особенности конструкций одежды для фигур с различной осанкой. *Наука и образование сегодня*, (3 (4)), 44-45.